

Fig. 1. Rømø. Ydre, set fra nordøst.

L. L. 1955

RØMØ KIRKE

TØNDER-HØJER-LØ HERREDER

Kirken nævnes 1514 som viet de søfarendes helgen, *S. Clemens*¹. Den betalte 4 sk. engelsk i cathedraticum og på reformationstiden 2 sk. engelsk i procuratio (sml. p. 1025).

Før reformationen var øens sydligste del kongerigsk, mens den nordlige overvejende var slesvigsk, hvad der gav anledning til den største forvirring²; efter reformationen var kirken kongelig³, indtil Hans Schack 1661 erhvervede patronatsretten; han afstod den imidlertid atter til kongen 1683⁴, hvorefter kaldet blev besat umiddelbart gennem danske kancelli. Kirken er nu selvejende. 1838 hedder det, at kirken er en offentlig stiftelse, som ikke er undergivet privat eje⁵.

Rækken af de store udvidelser, der skyldtes den stigende befolkning og den af Grønlandsfarterne flydende velstand, indledtes 1626 med en stor tilbygning i nord, »den nør kvist«. Forudsætningen for denne er et kongebrev af 28. juni 1623, hvori Christian IV. befalede syv sogne i Lø herred, Møgeltønder og Ballum birker, nemlig Ballum, Mjolden, Døstrup, Visby, Randerup, Møgeltønder og Daler, at yde 200 rdl. til udvidelse af den »heell kortt og engt bygte« kirke⁶. De øvrige udvidelser fulgte 1700 f. (»søndre kvist«), 1750 (»den øster nør kvist«) og 1751f. (skibets østforlængelse).

Traditionen om de mange kirker, der tidligere skal have været på øen, går tilbage på Johannes Meyers ubegrundede meddelelser⁷, og traditionen om, at kirken tidligere skal

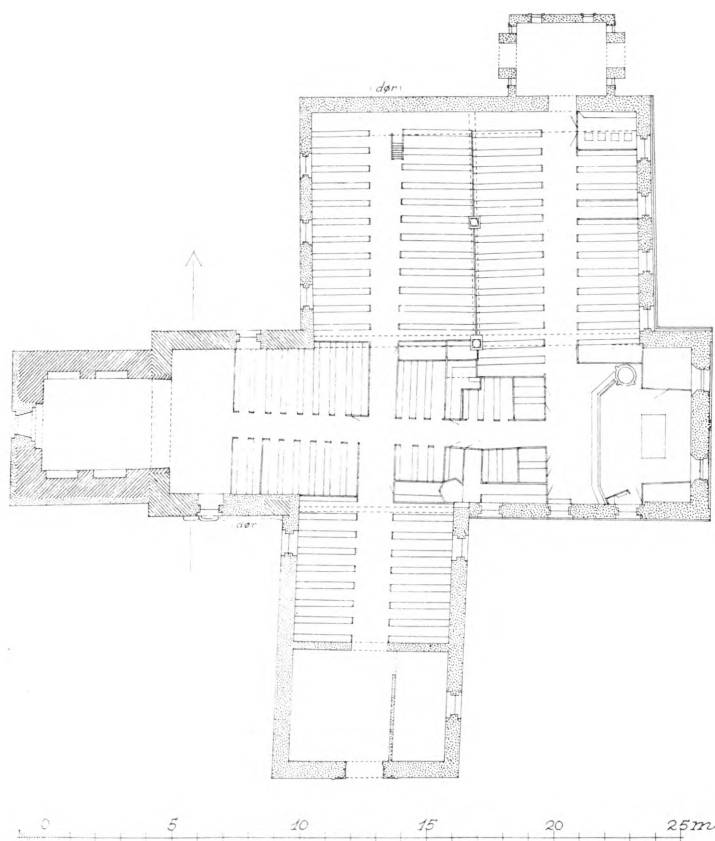

Fig. 2. Rømo. Plan. 1:300. Målt af El. M. 1955.

have ligget et andet sted, har sikkert heller ikke noget på sig. Præsteindb. 1809 opgiver, at der »omtrent $\frac{1}{8}$ Miil lige i Vesten for den nuværende Kirke ... ere en Mængde af Dødningebæen komne tilsyne ved Sandflugt, som og igien har tildækket dem og ophøyet Stedet, hvor de for fandtes«. — Skade ved krigshandlinger fremgår af regnskaberne 1657⁸.

Kirken ligger på Sønderlandet, tæl ved grænsen mellem dette og Nørlandet. Kirkegården, der i ret vid udstrækning er græsbevokset⁹, hegnes dels af stakit og trådnæt, dels af hække og mur; derudover er der gravet »forsvarlige hegnegrøfter« f.eks. 1832¹⁰, men at der også tidligere har været grønfter, fremgår af de i regnskaberne for det foregående århundrede omtalte broer¹¹; nu findes der broer til vejen i syd og præstegården i vest, begge i tilslutning til murede lågepillere; i den nordre hegnsmur, der er opført efter en udvidelse på ti meter 1879¹², findes endvidere port og låge; alle låger er nyere eller nye, af jern.

En ny *†gabestok*¹³ anskaffedes 1793.

Kirken er et langhus med sengotisk tårn i vest og tre efterreformatoriske tilbygninger, »kviste«, een i syd fra 1700 og to i nord fra 1626 og 1750; ved

Fig. 3. Rømø. Ydre, set fra sydøst.

L. L. 1955

den nordøstres gavl et nyere våbenhus. Langhuset består af en gotisk vestende og en østende fra 1751. Orienteringen er næsten solret.

Kirkens ældste del, langhusets gotiske vestende, er opført af *munkesten* i munke-skitte (27—29,5 × 13,5—14 × 8,5—9, 10 skifter = 93 cm) med pakmur af *havsten*; i syd spores den o. 1858 (sml. ndf.) tilmurede dør; langmurene har sugfjæl undtagen ved de ommurede hjørner. Bygningsafsnittet må enten være en vestforlængelse af en ældre kirke¹⁴ eller vestenden af et gotisk kirkeskib¹⁵. Om den forsvundne bygning eller bygningsdel ved man kun, at den havde et lavere korparti¹⁶, hvilket dog ikke med sikkerhed henfører den til romansk tid.

Det sengotiske *tårn*, af Tørninglen-type, er af *munkesten*, men meget stærkt ommuret. Tårnrummet har fladtrykt, rund arkade til skibet, fladbuede spareblændinger, den vestre med et (nyligt omdannet) fladbuet vindue, og træloft. Tidligere har der muligvis været en fritræppe i nord, hvor der findes en falset, fladbuet åbning, men nu giver en indvendig stige adgang til andet og sidste stokværk, der til hver af de frie sider har to høje, fladbuede spareblændinger, hvoraf den ene har eller har haft et fladbuet glamhul; til skibets loft er der en råt brudt åbning og derover et falset glamhul. Noget under gavlenes fodlinje i syd og nord er der et savskifte, formentlig et levn fra den vanlige Tørninglenske gavldekoration; de nuværende gavltrekanter med kurvehanksafdækket åbning og cirkelblændinger er alle yngre end 1753¹⁷, et årstal, der sammen med initialerne CN og JM (sml. solskive) findes i vest, mens østgavlen bærer årstallet 1854 og en malet dekoration (to dannebrogssflag omkring kompasrose). Over taggavlene små, gotiserende brandspir.

De eftermiddelalderlige bygningsafsnit. Ældst, fra 1626¹⁸, er den *mør kvist*¹⁹,

Fig. 4. Rømø. Indre, set mod øst.

L. L. 1955

der udgør den vestre halvdel af den store, nordre udbygning; derefter følger, fra 1700—01²⁰, den »søndre kvist«, og fra 1750²¹, den »øster nær kvist«, som udgør østre halvdel af den nordre udbygning, og som er planlagt sammen med *langhusets østende*, der dog først opførtes 1751—52²¹. Materialet i den ældste er en ret stor, rød sten, i de øvrige små mursten i krydsskifte. Den »vester nær kvist« har en o. 1861 tilmuret, rundbuet dør i nord og sugfjæl på vestmuren svarende til langhusets vestende; gavlen (sml. fig. 1), som blev ommuret og forhøjet 1736²¹, har årstallet 1737 og initialerne CN (sml. solskive) og PH i jernankre. Den »søndre kvist« har falset gesims og øverst i den glatte gavl en fladrundbuet åbning, hvori urklokken er ophængt; den rundbuede dør med sandstens(?) halvsøjler stammer fra 1858²², da der indvendig i tilbygningen udskiltes et rum til våbenhus. Den »øster nær kvist« har profileret sokkel og gesims samt en trekantgavl, der er en nøje kopi af den tilstødende fra 1737 bortset fra de små konsoller under de tvedelte blændinger; jernankrene danner her de samme initialer som på tårnets vestgavl fra 1751; nederst i gavlen en fladrundbuet dør, som nu fører til våbenhuset (sml. ndf.). De to nordre »kviste« er bygget sammen til eet rum, idet den ældste tilbygnings vestmur er erstattet med to runde søjler og en drager; de tre »kviste« er i helt åben forbindelse med langhuset, men de to ældste har antagelig indtil 1727 stået i forbindelse med

Fig. 5. Rømø. Indre, set mod nord.

L. L. 1955

kirkerummet gennem arkader²³. — Langhusets østende har sokkel og gesims omtrent som den samtidige »kvist«; gavlen er ved midt- og endelisener delt i to blændingsfelter, som hver omslutter et rundbuet vindue, der formentlig er samtidigt med døren i den søndre »kvist«; taggavlen er glat, med to ovale småvinduer og årstallet 1751; tidligere havde gavlen en lav, »bølget« gavlkam. — *Våbenhuset* ved gavlen af den »øster nær kvist« er fra forrige århundrede, og det ligger på samme plads som et *†trævåbenhus*, der blev opført 1780²¹, og som 1807²⁴ kaldtes totalt forfaldent.

Tagværkerne af eg og fyr er stærkt fornyede og omsatte; spirkonstruktionen af Tørninglen-type.

Kirken står hvidkalket, med blytag på langhus og tårn, skifer på søndre kvist og våbenhus, tegl på de nordre kviste. De falsede, fladbuede vinduer med blysprosser i træarme er indsat 1952—54 (Holger Mundt); de afløste ret små jernvinduer fra o. 1871⁵. De kulørte glasvinduer i korgavlen er skænket 1942, de fire i »øster nær kvist« med evangelistmotiver 1954 (kronik). Hele kirken har trægulve og gråmalede bjælkelofter.

Vindfløj på spiret, med årstal 1925, et sejlskib og St. Cl[eme]n. En *†fløj* maledes 1752²¹.

Solskive på tårnets sydmur, af sten, reliefhugget med »solstråler« og tre

cirkelfelter, hvori indskrifterne: Jesper Mathisen udi Østerhede, Christian Gerhard Neve (præst på Rømø 1733—71; sml. jernankre på tårnet og de to »nørkviste«) og Nils Pederses mahler af Ballum 1743. Bemalet i stærke farver. En fældre repareredes 1736²¹.

INVENTAR

Det store, uregelmæssige og lavloftede kirkerum må sikkert betegnes som det hyggeligste kirkeinteriør i Sønderjylland. Mens renæssance-prædikestolen og den nyrestaurerede barok-altertavle pranger med brogede farver, behersker forrige århundredes lyse egetræsmaling (1863) det øvrige inventar. Kirkeskibene, de i loftet ophængte hatteknager af smedjern samt de talrige puder på bænkene understreger skipperkirkens hjemlige præg. På kirkegården står landsdelens største samling »kommandørsten«.

Alterbordet, eftermiddelalderligt, 108 cm højt over gulv, er muret og pudset og på de tre sider dækket af et glat, med altertavlen samtidigt fyrrepanel, der bagtil går over i et lille, primitivt klapbord. I alterbordets bagside er der en fladbuget niche, 40 × 35 cm og godt 30 cm dyb, og på dets overside en med fordybede streger tegnet, labyrintagtig, geometrisk figur, hvis linjeskæringer markeres ved huller. Traditionen meddeler²⁵, at hvis nogen i gamle dage havde begået en forbrydelse, blev han frikendt, dersom han kunde tyde figuren.

Alterklæde, rødt, med maskinbroderi. 1862 var det af rødt silkefløj med guld-kors og frynser⁵. Inventariet 1683 omtaler et gammelt »Kartuns« samt et nyt skarlagens foræret af grevinden sammen med messehagelen²⁶ (p. 1426). Samme-steds nævnes en silkesyet *fåddug* foræret af grevinden 1680.

Altartavlen, (fig. 6) i akantusbarok, af eg, med malet årstal 1686, kan stilbestemmes til det Peter Petersenske værksted i Tønder²⁷ og er nær beslægtet med den eet år yngre altertavle i Uge (Åbenrå amt) fra samme værksted. Over storvingerne står et par næsten ens, abbed-agtige, gotiske figurer fra en sen 1400tals *fåttavle*, fra hvilken også andre dele, bl.a. predellaen, er genanvendt, mens kartouchegavlen, der nærmest ligner afslutningen på en stolestadegavl, stammer fra et stykke renæssanceinventar.

Vingerne er noget ubehjælpsomt samlet af tre lodrette stykker. De to på storvingerne fastskruede helgenfigurer har ens hovedtøj, nærmest som en abbedhue; men dette skyldes sikkert senere ændring. Figuren mod nord holder en kalk i højre, i venstre en bog²⁸, helgenen over sydvingen er nu forsynet med håbets symboler (fugl og anker, det sidste af bly), men fra hans højre hånd hænger en lænke, skåret i eet med den lange kjortel²⁹. I altertavlens storfelt er der et flere gange opmalet maleri af Nadveren, der dog i dragternes farver og afskygninger endnu har bevaret en del tidlig 1700tals karakter. Indskrif-

Fig. 6. Rømø. Altertavle 1686 (p. 1424).

L. L. 1955

terne er sekundære eller nye (postamentets); i frisen stod oprindelig Deut. 32 V. 3. Ved restaureringen 1953—54³⁰ (P. Kr. Andersen) gik man så vidt muligt ned til de oprindelige barokfarver; herved fremkom årstallene 1839, 1703 og 1686 i postamentfeltet (og årstallet 1686 lå ejendommeligt nok i farvelaget over 1703, er altså en senere tilføjelse, ligesom placeringen af dette årstal under topstykket er sekundær). Formodentlig har tavlen da i den første tid stået med en enkel staffering og har 1703 fået sin egentlige farvedragt: lyse, brogede farver, rød bund, laseret bladværk, hvide søjler og en del guld. Fra regnskabene vides, at der 1751 købtes et pund grøn sæbe til altertavlen at rengøre²⁰, at Niels Petersen maler 1753 fik 3 mk. 14 sk. for fire billeder til alteret (†alterbordsforside?) og var på kost i 27 dage²¹, at maler Lind opmalede tavlen 1839, hvor nadverbilledet fik »ny kolorit«³¹, samt at tavlen atter fik en omgang 1863⁵.

På muren bag tavlen var der en kalkmalet dekoration (baldakin), der blev opfrisket 1868⁵.

†*Altertavle*, sengotisk, se ovenfor under altertavle.

Altersølv. Kalk 1834³¹, med sekstunget fod i barokstil og med støbt, pånittede krucifiks; skaftet balusterformet. Bægeret er muligvis fra den forrige kalk, der blev »gjort færdig« i Tønder 1684²⁶, og har forstærkning om munden; 24 cm høj. Under fodens bund to ens stempler: guldsmedens navn med skriveskrift i

rektangel: Thyssen (i Ballum, jfr. inventariet 1834³²). Samtidig *disk* med samme stempler. *Oblatæske* 1733, trind, glat, 7,8 cm i tv. m., med graveret, kronet monogram: PH i bladkartouche. Regnskabet dette år meddeler, at æsken er skænket »Udi Octobr. af Kirke-Værgeren Sr. Peder Holm til Guds Huuses Ære«²¹. Under bunden graveret 1733 og stemplet *Sf* i rektangel med rundede hjørner, måske for Ålborgguldsmiden Steffen Ludvigsen Lemmick, med hvis mærke (Bøje 1277) stemplet har stor lighed. *Vinkande* af københavnsk porcelæn, sort, med guld kors, købt 1844³¹. 1683 omtales et hollandsk *†*stenkrus til vin på alteret, og 1692 anskaffedes en *†*vinkande af tin²⁶.

Sygekalk, 1830 skænket af arvingerne efter pastor Hveisel³¹; rund fod på kvadratisk oblatgemme, dobbelt konisk knop, buget, udsvajende bæger. 13 cm høj. To gange stemplet: Thyssen.

Disk 1955. 1683 var *†*sygesæt af tin²⁶.

Alterstager, omgjort i Holland 1733 og 1735²¹, med slanke skafter, der har modvendte balusterled (omtrent som Nybøl og Sottrup i Sønderborg amt) og med firkantet fod på kugleben. Noget forskellige, 40—41,5 cm høje.

Messehagel, nyere, hvid med rødt broderi. 1682 skænkede grevinde Sophia Dorothea Marschalk en rød fløjs *†*messehagel²⁶. 1881 nævnes som ude af brug to hvide samt et rødt messeklæde, det sidste med gyldent kors³³.

Alterskranke, 1700'rne, med udsavede balustre, hvori gennembrudt hjerte; lige skranke med et knæk for hver ende, det ene til sydvæggen, det andet til fonten. Lysebrune balustre.

Døbefont, romansk, af granit, arkadetype, med tre skævt fordelte, stærkt fremspringende menneskehoveder på kummen, der måler 83 cm i tv. m. Skaftet delvis dækket af formuring, foden nærmest firkantet, dog med svagt rundede sider og et menneskehoved på de fire hjørner. Oliemalet, brungul bund, arkadefelter og munding rødbrun, arkaderne og nedre profilled mørknet perlegrå. 1839 stafferede maler Lind fonten, bl.a. med forgyldning³¹. Nord for alteret (jfr. alterskranke. — Mackeprang: Døbefonte p. 306).

Dåbsfad, nederlandsk, skænket 1682 af grevinden²⁶ (jfr. *†*messehagel) og sandsynligvis en 20—25 år ældre. I bunden af det ret flade fad, 43 cm i tv. m., er der en opdrejet vase med blomster (bl.a. tulipaner) samt ciseleret volutornamentik. Langs bundens kant løber et bånd med lave reliefversaler: »Ys van allen Schrifthuren het slodt nyt sonder Godt« (»er på alle skriftsteder konklusionen: intet uden Gud«). På randen krydsende kuglestave med opdrejede spidsovaler.

Dåbskande 1812, af tin, formet som fortrykt baluster på keglestubfod; næbtud og flad bøjlehank, ret fladt låg med gæk: løve, der saitter forpoter på kugle. På lågets overside graverede initialer: »P. P. H. — T. G. H. 1831«; på dets underside og under kandens bund stempel for Boizenburgmesteren³⁴

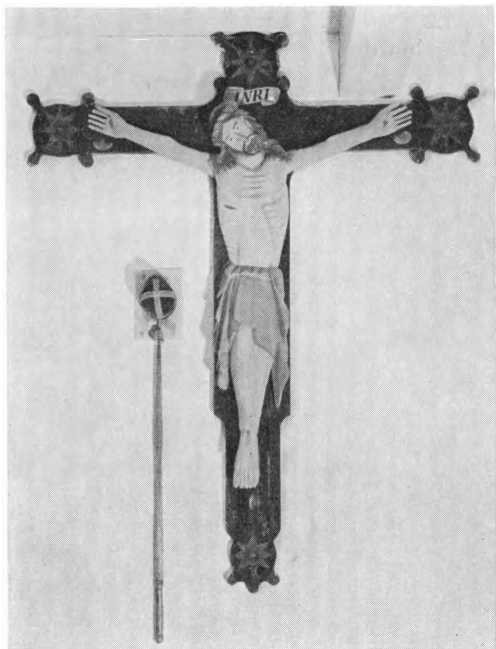

Fig. 7—8. Rømø. 7. Korbuekrucifiks og klingpung (p. 1427, 1431).
8. Prædikestol 1584 (p. 1427).

L. L. 1955

»F. H. Thiessen 1812« (sml. Randerup p. 1466), under bunden anbragt på hver side af et rose-stempel med A over rosen og 1812 i kroneringen; 27 cm høj.

Fontehimmel (sml. prædikestolshimmel) med rundt låg under sekssidet gesims, hvorpå de seks flade volutbøjler hviler; skellagte skiver på hængesøjlen, bøjlernes og lågets kant. I frisefelterne reliefversaler (mange sammenskrevne): »Lader små børn komme til mig oc forhener (!) dem icke, ti Guds rige hører sådane til. Marci X«. Nu sekundært ophængt i bjælke over fonten. Vippen på loftet omtales i regnskaberne bl.a. 1733 og 1736²¹ (»balancen«). Sekundære farver: hvide, røde, grønne profilkanter, gyldne bogstaver på sort bund, låget lyst egemalet.

Korbuekrucifiks (fig. 7), højgotisk, fra første halvdel af 1300'rne, hænderne (muligvis også armene) fornyede. Figuren 110 cm høj; sandsynligvis har der oprindeligt hængt store blodklaser fra alle vunder. Nyere kors af fyr. Figuren hænger nu med maler Linds farver og lakering fra 1839³¹ (konserveret 1956); øjnene malet som åbne og livløse, lændeklædet rødt og blå, korset sort. Ved alteret på sydvæggen.

Prædikestol (fig. 8) i ungrenæssance, med reliefskåret årstal 1584, omdannet, beskåret og suppleret, antagelig 1727, da den flyttedes²¹. Opbygning og ornamentik viser nordpå til Ribe, i hvis kreds der findes talrige mer eller mindre beslægtede typer (f.eks. Lunde, Hemmet, Ovtrup og Jernved). Den lille stol

har kun fire oprindelige fag, men har haft seks (friseindskriften mangler både begyndelse og slutning). I de to yderste fag er der symmetrisk akantusværk, mens midtfagene indeholder fire portrætbuster, af hvilke præsteindb. 1809 med sikkerhed genkendte Luther og Melanchton i de to øverste. Under den ene mandsbuste ses årstallet. På hjørnerne står kandelaberhalvsøjler på mangelkantet base og med omvendt bladkapitæl; søjlen nærmest opgangen er gen-nemsavet. Som postament tjener stolens udkragede gulvplade, men her må tidligere have været en ordning som på en af de nævnte Ribestole. Den bevarede del af frisens indskrift fra Esaïas 58,1 lyder: »[Clama ne] cesse qvasi tuba exalta vocem autor cas gu...« (»råb højt, spar ikke, opløft din røst som en basun ???«).

Vistnok 1727 ændredes stolen; to oprindelige fag erstattedes med nye, af hvilke halvanden fyldning er bevaret samt yderligere en halv, skjult, mod skibets sydvæg. Det halve, synlige fag har ottesidet fyldning, plante- og frugtornamenter samt indfældet snosøjle ved siden af ottekanten. Samtidig forandredes opgangsforholdene, og i stolens gulvhøjde indsattes en eenfyldingsdør med kvartrundstav-profil. Den enkle trappe løber nu mellem to stolestadepaneler, det ene et omdannet renæssancepanel, det andet barokpanel. Nyere fod af brædder.

Den flade himmel, med reliefskåret årstal 1643, er en polygon; den gennemløbende frises reliefindskrift er: »Non vos estis« etc. Math. X (»ikke er det Eder, som taler«, etc.); snedkeren har glemt »patris«, som er tilføjet med ganske små bogstaver. De smalle hængestykker indeholder årstallet, præstens og vel giv-rens navn samt i de to sidste et slyngbåndornament: 1) Anno 1643, 2) Matis Jensen og 3) H. Jens Engelbretsen. Til topstykker er der på grund af det lavtliggende loft ikke blevet plads. Himlen er sikkert af samme snedker som fontehimlen. Stafferingen er vistnok i hovedsagen maler Linds fra 1839³¹, noget opfrisket. I den glatte dørfyldning har maleren efterlignet et af stolens tvedelte fag. På skibets sydvæg, hjørnet til korsarmen.

Stoleværket virker ensartet, dels på grund af den lyse egefarve, dels på grund af gavlenes næsten ens topstykker, med indsnøret hals; men der er både renæssance- og barokstader, indsat efterhånden som de enkelte tilbygninger opførtes, og senere er der flyttet en del om på stolene, så man nu finder både renæssance- og barokpanel i samme stol, og panel der vender på hovedet. Ikke blot har bygningens vækst bidraget til større ændringer, men også skiftende ejerforhold, især af de »lukkede stole«; således er f.eks. en barokstol med høje gavle og gennembrudte fyldninger i panelværket, som er vinkelbrudt, skudt ind mellem renæssancestaderne lige over for prædikestolen; fra de i regnskaberne omtalte ændringer kan nævnes Sørren Ambdars stolestandelse i »søndre kvist«, som på hans egen bekostning blev tilbygt 1723²¹. I tidens løb er de ældre gavle blevet skåret ned, men der er dog betydelige forskelle i højderne; hovedmassen måler

Fig. 9—10. Rømhøj. Malerier 1608 (p. 1432).

L. L. 1955

115—120 cm, i søndre tilbygning 125—130 cm; her er planketykkelsen 3,5 cm, ellers kun 3; bredden er overalt 24 cm. Skemaet for et gavlstykke er: glat planke, gesimsliste under hals og herover trekanttopstykke; men der er gavle med tandsnit i og under trekanten, og der er variationer i profilerne under gesimslisterne. Kun få stole har nu døre, med een eller to fyldinger, kantet af rundstav eller karnis; ryglænet, der i nogle stole er relativt nyt, er overalt smalle planker. Ifølge regnskaberne fik samtlige fruentimmerstole rygstød 1862, og fruentimmerstolene i den nordre side ud mod orglet måtte derfor op-højes ca. 5 tommer⁵. Smalle er også sæderne, af hvilke de fleste i nyeste tid er blevet udvidet med en forplanke. — Stolene står nu alle med en lys egefarve og lidt mørkere her og der på profilerne. Malingen er fra 1863⁵, da samtlige stole på gulvet såvel som præstens og degnens stole samt rækværket ved knæ-faldet maledes »med en passende lys maling«; alle gavle er nummererede, og tidligere ejeres navne læses med sort antikva på bagsiden af ryglænene. Under egemalingen skimtes ældre farver, numre og navne. — »Listerne« (fra List på øen Sild) havde i ældre tid deres særlige stole i kirken³⁵.

I bygningens nordøsthjørne, ved indgangen fra det nordre våbenhus, er kirkens eneste virkelige, *lukkede stol* (bortset fra præste- og degnestol), fra begyndelsen af 1700'erne. Den har tre fag mod syd med fyldinger og åbne vinduer, hvori der aldrig synes at have været skydevinduer. Rummet midtdeles af en profileret loftsbjælke, og svarende hertil er der i vest to døre med fyldinger som

stolens. Udvendig er stolen egemalet, men indvendig har dørene bevaret et blomstermaleri (sml. Ballum pulpitur p. 1414) i hver fyldning, her udformet med konkave hjørner: to roser og to tulipaner på lys olivengrøn bund. Træværket er i øvrigt hvidt.

Præste- og kapellanstolene, den sidste nu oplagsrum, men tidligere benyttet som degnestol, på hver side af alteret (præstens mod nord), er sikkert nogenlunde samtidige med den ovenfor nævnte lukkede stol, men de bærer præg af mere end een forandring, og regnskaberne viser da også, at de snart er gjort større, snart mindre. Præstestolen har mod vest et vindue med ni blyindfattede ruder (jfr. notits 1794: to nye vinduer af engelsk glas i sognepræstens skriftestol¹³); døren, med rundbuet fyldning foroven, er i syd. Kapellanstolen har dør i vest med åbent vindue her og i den tilstødende vægfyldning, men døren har oprindelig været i nord. 1868 omtales præstestolen som »præstens sakristi«⁵, en betegnelse der endnu bruges³⁶. En spinkel, hvidmalet lænestol i præstestolen, med udsavede balustre som ben og rundt ryglæn er fra 1800²⁰.

Degnestolen er nu et stade neden for prædikestolen i den søndre »kvist«, men foran kapellanstolen findes resterne af en tidligere degnestol: en gavlplanke med en bred eenfyldings-dør og indvendig pult.

Skab, 1802²⁰ anskaffet til anbringelse bag alteret, står i kapellanstolen.

Dørfløj 1751, i den øster nær-kvist, med oprindelig dørning, klinkefald og lås.

Pulpitur. Kirken har nu kun eet pulpitur, som strækker sig langs nordvæggen i hele den brede, nordre tilbygning (sml. fig. 5). Da dennes østre halvdel ifølge regnskaberne (jfr. p. 1422) er opført 1750²¹, kan pulpiturets yngste del tidligst være fra dette år. Bortset fra to brede fyldinger i vest er de øvrige 24 smallere ens, ottekantede, med store trekantbasser i hjørnerne, skåret i eet med fyldingerne. Pulpituret er så smalt, at der kun er plads til een, meget enkel bæk³⁷, men oprindelig har det været dobbelt så bredt og har strakt sig over to af loftets bjælkefag, idet der i den anden bjælke fra nord ses spor efter den oprindelige ophængning. Nu er der kun adgang ad een trappe, smal og stejl som en skibstrappe, i det ældre bygningsafsnit; men tidligere har der også været een i det yngre. Det ydre er egemalet som stoleværket, med sorte numre som disses: 1—26. Der er drejede hatteknager udvendig i alle fyldinger, een eller to. (1751—52 købtes 80 drejede knapper til at hænge hatte på)²¹.

†*Pulpiturer*. Ældre regnskaber omtaler foruden det just nævnte pulpitur: »mellemløftet« (1797)²⁰, »det store Loft« (tidligst 1724), »det vestre Loft« (1728) og »det nye Loft« (1736)²¹. De fjernedes alle i 1800'erne, vestloftet (1862 også kaldet mandfolkepulpituret), der havde plads, hvor orglet nu er, forsvandt 1863⁵. Mellempulpituret må have haft plads på den ældste nordtilbygnings østvæg (og er blevet stående efter dennes nedrivning og den nye nordbygning opførelse). I ca. 175 cm.s afstand fra den fjernede østmur ses i loftsbjælkerne

Fig. 11. Rømø. Lysekrone (p. 1432).

L. L. 1955

spor af de bærende jernstænger. »Det nye Loft« fra 1736 har været enten i den ældste nordre tilbygning (og da på vestvæggen) eller (dog mindre sandsynligt) i den søndre tilbygning, hvor »det store Pulpitur« formentlig har haft plads.

Orgel 1854, bygget af hof-orgelbygger Ramus, København¹⁰, 1901 udvidet af Marcussen og Søn, Åbenrå; ni stemmer, manual og pedal; bælgræder.

Pengebøsse 1600'rne, lille, trind, opadsmalnende, 28 cm høj, sparsomt jernbundet. Oprindelig (nu ubenyttet) firkantet låsekasse. Låget fastholdes af et jernbånd, der ved en krampe lukkes med en 1800tals hængelås. Ved lænke fastgjort til pæl ved skibets sydvæg, umiddelbart vest for altersranken. Desuden flere *bøsser* af nyere dato, af jern og messing.

Klingpung (fig. 7), nyere fløjlspose; klokke og skaft fra 1700'rne(?). I brug.

Salmenummertavler, seks, samt een på loftet, nu til ophængning af træplader med malede tal, oprindelig til kridt-tal. På de fire er der med hvid skrift malet: »Indlednings Ps. — Før Prædik. — Eft. Prædik. — Ved Daab — Ved Barselk. — Ved Nadvere — Offers Psalmer — Slutnings Ps.« 1839 forfærdigedes en sort tavle til at skrive salmenumrene på³¹.

Præsterækketavle skåret 1937 af P. Brodersen i Hjerpsted.

Kongetavler. 1) Til minde om Frederik VI.s besøg 1832 og Christian X.s 1921. Sign. 1937 P. B[rodersen]. Søndre tilbygnings sydvæg. 2) Minde om Frederik IX.s besøg 1949. Skåret af C. L. Brodersen. Sammesteds på vestvæggen.

Restaureringstavle. O. 1833. »Efter allerhøiest Bevilling Aaret 1828 er ved christelig Kierligheds milde Gaver indsamlet over hele Danmark til Rømø Kirkes Istandsættelse henved 6000 Rbd., hvoraf 3500 rbd. ere i Aarene 1830 til 1833 anvendte til Kirkens Hovedreparation under Bestyrelse af Biskopperne i Ribe som Kirke-Patroner, Dr. th. Conrad D. Koefoed og Dr. th. Nicolai Fogtmann. Samt under Tilsyn af Sognepræsten Paul B. Pedersen, Kirkeværgerne Peter P. Holm, Thomas G. Hansen og Jørgen Jørgensen ...« Af træ, med grøn karnisramme, 117 × 70 cm; hvid skriveskrift på sort. Nordre tilbygnings nordvæg.

Malerier (fig. 9—10) 1608, brystbillede af mand, formentlig sognepræsten, og hustru, hans med indskrift: »Anno Do(min)i 1608 ætatis suæ 40«, hendes med Anno Do(min)i 1608 ætatis suæ 23«. Olie på træ, 68 × 58 cm. Mørkegrøn profilramme. Istandsæt 1950. På nordre udbygning vestvæg.

Lysekroner. 1) (Fig. 11), fra slutningen af 1500'rne (sml. Tønder-kronen 1594 p. 982 og den jævnaldrende krone i Sønderborg), stor, fornem renæssancekrone med 2 × 9 lysearme og ligeså mange prydbøjler. På hængekuglen graverede versaler: »Jürgen Holm, Hans Holm, Peder Iespersen, Chresten Andersen, Hans Iespersen, Iens Iensen, Mattis Petersen, Andres Petersen, Peder Andersen, Kresten Nilsen, Nils Pedersen, Engelbert Pedersen Anno 1704«. Midt i det gamle skib. 2) Skænket 1704, men sikkert noget ældre, med 2 × 6 spinkle lysearme, der bøjer sig noget ned mod den store, gennembrudte hængekugle, hvis afslutning er en ringet, kogleformet knop. Flakt ørn som topfigur. På kuglen graverede versaler: »Scheper Hansz Erichsen. Anno 1704«. Vestligt i det gamle skib. 3) O. 1750, svarende til Hørup (Als Sønder hrd.), med 2 × 8 lysearme, skaftet med baluster og omvendt vaseagtigt led; på balusterleddet øverst er fastgjort tre ens dråbeformede, bladindrammede, gennembrudte plader med en mand i højpuldet hat, kort frakke og knæ-pludderhoser. Lige vest for alteret.

Kirkeskibe. 1) 1800. Fregat med eet lag kanonporte. På agterspejlet forgyldt kursiv: »18 NW PAL HCW 00« [dvs. N. C. Winther, P. A. List og H. C. Winther]³⁸. 2) O. 1865. Tomastet skonnert, »St. Clemens«. 3) 1850—1900. Barkentine »Aurora Borealis«. 4) Yngre end 1850. Orlogsbrig³⁹. I inventariet 1844³¹ omtales kun eet skib, som hænger i kirken; et syn 1854⁴⁰ udtaler, at de ved loftet ophængte små skibe »ere ingen sømmelig Prydelse«, ingen flere sådanne bor anbringes. Ifølge Haupt lå et skib på loftet og hensmuldrede.

*Hatteknager*⁴¹. Ned fra loftet hænger 15 knager af jern, med glat eller snoet skaft, som ender i to eller flere kroge eller tværstænger. Flere af knagerne bærer ejernes forbogstaver (GS, HN, IA, PIM MGM, IJ CIJ og PMI) i spejl-

monogram. Gennemgående ca. 125 cm lange. En enkelt sidder på en stolegavl (sml. pulpitur). Ifølge Haupt fandtes *†gevirer* til »Kleideranhangen«.

Dannebrogsfane, skænket ved genforeningen af Rømøer i »det gamle land«⁴².

På loftet to store og een *barneligbåre*, den ene fra 1774²¹, stigeformede, enkle, sortmalede. I Tønder museum (nr. 148) findes en stor *ligbåre, ligeledes af stigeform; på den ene side, mellem båndornamenter: »Set Seglen til, thi Høsten er moed«, på den anden: »Idag mig, imorgen dig. Anno 1713«.

Ur på søndre våbenhus, tidligere på Lakolk badehotel; istandsat 1953 af Andreas Hansen, København og forsynet med ny skive, hvorpå relieffer af Herman Andersen.

Klokker. 1) 1717²⁰, »H. Pastor Andreas Amders, Peter Iürgensen Holm als Kirchenvorsteher. Iohan Asmussen me fecit Husum anno 1717«. Versaler i to linier mellem akantusbladborder. Tvm. 82 cm. 2) 1837. »Me fudit I. F. Beseler 1837, Rendsburg« (»mig støbte« etc.). Tvm. 50 cm. Denne klokke afleveredes 1917 til krigsbrug, men genfandtes efter krigen i Tønder⁴². 1655 nedtoges »taf-fuel Klochen« og fragtedes til Ribe; klokkestøberen fik 32 rdl.²⁶. Præsteindb. 1809 omtaler en gammel, skriftløs klokke.

GRAVMINDER

Fig. 12. Rømø. Detalje fra gravsten nr. 36 over Niels Pedersen, død 1771 (p. 1439).

V. Nordman 1923

Epitaf. O. 1773. »Hans Iørgensen, Handelsmand af Konsmark(!) som døde 1758 d. 26. [Juli 52 Aar gl.], Mæred Hanskone, døde 1735 d. 10 [April 29 Aar gl.], Renle Hanskone, døde 1773 d. 1. [Sept. 71 Aar gl.], en Mand som med 2 dobbelt[e Baand] i Ægteskab var æret«. Lysbrun kalksten, 228 cm høj, 97 største bredde, med reliefversaler. Epitafiet er af en i Sønderjylland velkendt type (jfr. Skodborg, Haderslev amt p. 740 fig. 15), tre fladovaler med laurbærblad-ramme, en også på gravsten fra tiden ret almindelig udsmykning (sml. gravsten nr. 32, 33, 35), kronet af Kristus med sejrsfanen. Hovedparten af indskriften, der er af gudelig og opbyggelig art, er ret medtaget, og

personalia er her suppleret efter den Lillianschiold-Svanenhjelm-Hveysell-Kraemer'ske slægtetog⁴³, der også meddeler, at der i det nederste felt under brystbillede af manden og hans to koner har stået: »Opmålet af C. H. Kræmer og H. C. Henriksen 1839«. Gule bogstaver på sort grund, dog rødt bag navnene. På nordre udbygning østvæg.

Mindetavle over de i krigen 1849, 1864 og 1914—18 faldne Rømøer. På skibets sydvæg.

Gravsten. 1) O. 1681. Iesper Hanson, »Schipper .. i Synderhoed«, d. 3. dec. 1681, 89 år, og hustru Maren Christensdatter, d. 25. juli 1681, 85 år og 6 mdr. efter 60 år og 6 mdr.s ægteskab. Endvidere Niels Iespersen, »Schipper .. i Sy[nd]erhoed«, d. 2. dec. 1725, 89 år, og hustru Karen Matthisdatter, d. 10. nov. 1689, 50 år, efter 29 års ægteskab, samt hans anden hustru Karen Nielskun, d. □ 17 □. Lysgrå kalksten, 201 × 129 cm. Tværskrift med forsænkede reliefversaler. Kirkegårdens nordvesthjørne.

2) O. 1686. Hans Nielsen, »Kommendøer af Iyfre«, d. 13. dec. 1686, 68 år, og Mikkel Pedersen Lassen af Jyfre, samt Maren Mikkels (begge uden dødsår). Senest lagt over Maren Chrestens, d. 23. maj 1716, 34 år på nær 5 uger. Smal, lysgrå kalksten; øvre del borthugget, nu 174 × 59 cm. Tværskrift med forsænkede reliefversaler. Kirkegårdens nordvesthjørne.

3) O. 1691. Karen Laurstedatter af Jyfre, d. 17. maj 1691, 87 år, og Maren Laustkone, d. 1753(?), 38 år, samt mandens anden hustru Anna Laustkone Lysgrå kalksten, 180 × 60 cm, med forsænkede reliefversaler. I et bælte på midten relief af den ukendte mand, to hustruer og 15 børn. Kirkegårdens nordøsthjørne.

4) O. 1691. Buolde Peders af Jyfre, d. 20. nov. 1691, 77 år. Lysgrå kalksten, 171 × 71 cm, med forsænkede reliefversaler. Sirlig tovtav langs kanten, i hjørnerne cirkelfelter med rosetter (sml. nr. 15). Under indskriften skjold med BP og derunder bomærke. Kirkegårdens nordøsthjørne.

5) O. 1696. Maren Nielskun [d. e. Nielskone] af Jyfre, d. 13. sept. 1696, 79 år; senere lagt over Chresten Jensen smed af Jyfre, d. 22. febr. 1748, 71 ½ år, og Anna Christens kone, d. 2. dec. 1755, 74 år og 8 uger. Lysgrå kalksten, 178 × 64 cm, med forsænkede reliefversaler. Under den oprindelige indskrift et bomærkeskjold. Kirkegårdens nordøsthjørne.

6) O. 1696. Peder Hanssen af Bolilmarck, d. 10. okt. 1696, 48 år. Lysgrå kalksten, 179 × 60 cm, med forsænkede reliefversaler (sml. nr. 9). Under indskriften et bomærkeskjold, i hjørnerne cirkelfelter med evangelisttegnene, mellem de øvre et englehoved, mellem de nedre timeglas over dødningehoved. Kirkegårdens nordøsthjørne.

7) (Fig. 14). O. 1697. Karen Iespers Daater af Heede, d. 1. dec. 1697, 21 år, 3 mdr., Chresten Chrestensen Møller, d. 1770, 26 år, og hustru Karen Mates Datter, Egert Egertsen af Hede, d. 1767, 47 år. Lysgrå kalksten, 173 × 74 cm, med forsænkede reliefversaler, øverste linie med pyntelig relieffraktur. Over skriftfeltet Markus og Lukas med deres tegn på hver side af et stort englehoved. Forneden over profdkanten: ILI. Kirkegårdens nordøsthjørne.

8) O. 1698. Maren Peders af Krommos, d. 4. febr. 1698, 86 år og 17 uger. Lysgrå kalksten, 153 × 58 cm, med forsænkede reliefversaler. Nedre del borthugget. Kirkegårdens nordøsthjørne.

9) O. 1700. Kiersten Peders af Bolildmarck, d. 13. sept. 1777, 80 år. Lysgrå kalksten, 178 × 61 cm, nøje svarende til nr. 6, blot er de to nederste evangelisttegn byttet om. Kirkegårdens nordøsthjørne.

10) O. 1702. Karen Nielsdatter af Iyfre, d. 20. aug. 1702, 9 år, og Niels Pedersen af Iyfre, d. 17... Lysgrå kalksten, 175 × 60 cm, med forsænkede reliefversaler. Rosetter i hjørnerne, mellem de øvre en engel, mellem de nedre toblomstret tulipan. Kirkegårdens nordøsthjørne.

11) O. 1702. Torben Suensen, »Landfoget oc Kirckewerger oc er barnefødt udi Naarge«, d. 7. nov. 1702, 78 (?) år, og hustru Kiersten Torbens, d. ? april 17... Lysgrå kalksten,

Fig. 13. Rømø. Gravsten nr. 28 (forrest) og 29 over
Niels Pedersen Alheytt, død 1768 (sml. fig. 18—20) og over Laust Pedersen,
død 1754 (p. 1437).

L. L. 1955

203 × ca. 102 cm, med forsænkede reliefversaler i laurbærblad-indrammet oval. Fra samme værksted og svarende til Skærbæk gravsten nr. 5 (p. 1257) og Mjolden nr. 2 (p. 1456), blot med ottekantet felt forneden. I søndre tilbygning.

12) (Fig. 17). O. 1703. Peder Chrestensen, »Komendør af Synderhoe«, d. 3. aug. 1703, 70¾ år, og Hans Iørrensen Dun, »Komendør af Synderhoe«, d. 17□. Gråblå kalksten, 202 × 85 cm, med forsænkede reliefversaler. Kristus på skyer med to engle omgivet af bånd med gudelig indskrift, herunder to høstende engle. Kirkegårdens nordøsthjørne.

13) O. 1705. »Meregred Peders af Bolildmarck«, d. 2. okt. 1705, 50 år, samt Peder Pedersen af Iyvre, d. 1. nov. 1746, 54 år. Lysgrå kalksten, 178 × 61 cm, med forsænkede

reliefversaler i felt, der er rundbuet foroven og forneden (sml. nr. 18 og 21); i sviklerne stiliserede tulipaner. Kirkegårdens nordvesthjørne.

14) (Fig. 15). O. 1707. Jens Pedersen af Taaftum, d. 18. okt. 1707, 23 $\frac{1}{2}$ år, samt Anders Pedersen af Thoftum, d. 19. aug. 1746, 56 år. Lysgrå kalksten, 200 × 70 cm, med forsænkede reliefversaler over bomærke i ovalfelt med laurbærblad-ramme, hvorover to engle holder oval med skriftsted; forneden flankerer Johannes døberen og Moses ottekantet felt med skriftsted. Kirkegårdens nordøsthjørne.

15) O. 1709. Gertrud Nielsdatter af Iyfre, d. 24. okt. 1709, 88 år. Lysgrå kalksten, 176 × 64 cm; som nr. 4 men uden tovtav. Kirkegårdens nordøsthjørne.

16) O. 1714 eller før. Chresten Bundesen af Iyfre, d. 24. aug. 1669, 38 år, og hustru Mette Gundesdat., d. 3. marts 1714, 85 $\frac{1}{2}$ år, gift i 13 (?) år, og hun siden med Anders Jensen i 30 år. Hans Chrestens smed af Iyfre, d. 31. juli 1769, 61 år, og hustru Mette Hanskone, d. 17□. Lys gråbrun kalksten, 197 × 72 cm; som nr. 6 m.fl., men mellem de øvre cirkler korslam. Kirkegårdens nordøsthjørne.

17) O. 1716 (?). Hans Andersen, skipper af Duen, d. 2. okt. 1687, 72 år, og hustru Ki[er]sten Hanskone, d. 17. dec. 1716, 90 $\frac{1}{2}$ år, samt Iens Jørgensen, skipper af Duen, blev i maj 1736 i Grønland, »med Skibb og Folck«, 43 år og 8 mdr., og hustru Kiæsten Ienskone, d. 10. sept. 1768, 65 år, efter 12 år og 4 mdr.s ægteskab (4 døtre). Kiæsten Hanskone af Dun, d. 7. aug. 1769, 34 år. Lysgrå kalksten, 201 × 71 cm; type som nr. 16, revnet. Kirkegårdens nordvesthjørne.

18) O. 1719. Peder Iespersen, »Kommendør af Bolilmarck«, d. 18. maj 1719, »68 Aar minder 5 Uger«. Lysgrå kalksten, 174 × 57 cm; som nr. 13 og 21, med bomærkeskjold i nedre rundbuefelt. Kirkegårdens nordøsthjørne.

19) O. 1719. Anna Mickels af Taaftum, d. 22. nov. 1719, 36 år. Lysgrå kalksten, 174 × 58 cm, med forsænkede reliefversaler. Hjørnecirkler med evangelistsymboler, mellem de øvre englehoved, mellem de nedre kranium over knogle; uden for skriftfeltets afskårne hjørner bladvolutter. Sml. nr. 20 og 22. Kirkegårdens nordøsthjørne.

20) O. 1720. Mikel Krestensen af Taaftum, d. 25. aug. 17.., 72 år, samt Erich Hanssen af Taaftum, d. 15. okt. 1768, 75 år. Lysgrå kalksten, 176 × 58 cm, slidt. Som nr. 19 og 22. Kirkegårdens nordøsthjørne.

21) O. 1700—20. Lysgrå kalksten, 176 × 59 cm, med ulæselige versaler. Som nr. 13 og 18, med samme bomærke som nr. 18. Under trælågen i vest, uden for den egentlige kirkegårdslåge.

22) (Fig. 16). O. 1721. Karen Iespers af Toftum, d. 12. marts 1721, 59 år og 8 mdr. Lysgrå kalksten, 176 × 59 cm; som nr. 19 og 20. Nederst i skriftfeltet bomærke. Kirkegårdens nordøsthjørne.

23) (Fig. 24). O. 1723. Lambert Jørgensen af Iyvere, »Temmer Mand«, og hustru Anna Lamberte d. 1723. Jørgen Lambertsen og Mikkel Lambertsen »begge ved Hafsens Bunde«. Lysgrå kalksten, 179 × 58 cm, med reliefversaler i tre felter, de to øvre ovaler med laurbærblad-ramme, nederste firkantet med afskårne hjørner. I den øverste ses tømmeren med hat på hovedet og sine redskaber omkring sig; i den anden hustruen med fire børn. Kirkegårdens nordøsthjørne.

24) O. 1725(?). Peder Iespersen af Iyvere, d. 21. juli 1725 (?), 61 år, og hustru Anders Jensen af Iurre, d. 23.(?) okt. 1755 (?), 58 (?) år, og Kiesten Anderskone, d. 15. april 1766, 69 år. Lysgrå kalksten, 173 × 61 cm, med forsænkede reliefversaler i to ovaler over hinanden. Kirkegårdens nordøsthjørne.

25) O. 1731. Hans Chrestensen af Bolieldmarck, d. 6. nov. 1731, 78 år og 4 mdr. Lysgrå kalksten, 171 × 54 cm; som nr. 2, med femtakket stjerne forneden. Under den vestligste kirkegårdslåge mod nord.

26) O. 1731. Iørren Pedersen af Tuismarck, »som blef med Skib oc Gods wed Martens Dags Tid paa sin Hiemreis fra Naarge« 1720, 55 år og 7 mdr., samtidig døde hans søn Peder Iørrensen af Tuismarck, 27 år. Endvidere Iørren Pedersen »Skipper hans .. hustru«,

Fig. 14—16. Rømhøj. Gravsten nr. 7, 14, 22. Nr. 7 Karen Iespersdatter, død 1697 (p. 1434). Nr. 14. Jens Pedersen af Taatum, død 1707 (p. 1436). Nr. 22. Karen Iespers af Toftum, død 1721 (p. 1436).

L. L. 1955

Maren Iørrens af Tuismarck, d. 17. maj 1731, 68 år, samt Hans Iørnsen, d. 1701, 14 (?) år, og Kiesten Iørnsdatter, d. 1706, 7 år. Lysgrå kalksten, 163 × 83 cm, med forsænkede reliefversaler; profileret kant. Sml. Visby gravsten nr. 5 (p. 1365). Kirkegårdens nordøsthjørne.

27) O. 1733. Kiersten Hanskone, d. 12. marts 1733, 74 år (to døtre). Lysgrå kalksten, 166 × 57 cm; som nr. 25 og samme sted.

28) (Sml. fig. 13). O. 1743. Niels Pedersen Alheytt, »Skiepper af Synderland Røme«, d. 26. okt. 1768, 86 år, og hustru Karen Nielskone, d. 8. marts 1743, 55 år, samt hans anden hustru Ellen Nielskone, d. 1752, 55 år. Lysgrå kalksten, 141 (over jorden) × 59 cm, med reliefversaler på stenens ene side, udsmykning på den anden; steleformet (sml. nr. 29). Gudfader i skyer over vinperse og høstende engel (fig. 18), sml. Mjolden maleri (p. 1454), og herunder skipperen (med tømmerøkse og passer) mellem sine to hustruer, den første med vægt, den andens billede senere tilføjet, alle med initialbånd: NPA — KNA — ENA (fig. 19). Nederst et skib (fig. 20). Kirkegårdens nordøsthjørne.

29) (Sml. fig. 13). O. 1754. Laust Pedersen, d. i Grønland 1754, 16 år og 8 mdr., og Chresen (!) Pedersen, d. 1741, 38 uger, samt Peder Laustsen af Toftum, d. 17□, og hustru Kiersten Peders, d. 1770, 68 år, og hans anden hustru Karen Peders □ Lysgrå kalksten, 129 (over jorden) × 58 cm; steleformet, med udsmykning på begge sider (sml.

Fig. 17—20. Rømo. Gravsten nr. 12 og 28. Detaljer. (Fig. 17). Nr. 12.

L. L. 1955

Peder Chrestensen, død 1703 (p. 1435). (Fig. 18—20). Nr. 28. Niels Pedersen Alhey, sml. fig. 13.

nr. 28); cirkel og oval i laurbærblad-ramme, på den ene side kronet af Kristus med sejrspanen, på den anden side ses, i ovalen, afdøde med to hustruer og fem børn. Kirkegårdens nordøsthjørne.

30) O. 1755. Iahana Hansdatter, f. i Jydland på Møluadgaar (!), d. 4. nov. 1722, 79 år og 6 mdr., i ægteskabet med Erck Iversen 7 sønner og 3 døtre. Endvidere Niels Ercksen Møluad, d. 20. sept. 1755, 74 år. Lysgrå kalksten, 176 × 73 cm, med reliefversaler og profileret kant. Kirkegården, syd for koret.

31) O. 1760 (?). »Tuende Piger, Børn af Jesper Hansen udi Toftum«, Anna (?) Jespersdatter, d. 1760, 7 år; resten ulæseligt. Lysgrå kalksten, 119 × 38 cm, med reliefversaler. Foran våbenhuset i syd.

32) O. 1760—75. Anders Fædersen M ..., fordom »Skiepper« ..., og hustru. Lysgrå kalksten, 188 × 97 cm, med næsten udslidte reliefversaler i bladindrammet midtoval; herover bladkrans om den opstandne Kristus og forneden fladoval med afbildning af det afdøde ægtepar med fire børn. I de øvre hjørner stående engle, i de nedre Troen og Håbet. Vedr. typen, sml. epitaf p. 1433. Kirkegårdens nordøsthjørne.

L. L. 1955

Fig. 21—24. Rømhøj. Gravsten nr. 35, 36, 38 og 23. Detaljer. Nr. 35. Peder Jørgensen Bundes, død 1771 (p. 1439). Nr. 36. Niels Pedersen af Toftum, død 1771 (p. 1439). Nr. 38. Jens Nielsen Hølem, død □ (p. 1439). Nr. 23. Lambert Jørgensen af Jyvere og hustru, død 1723 (p. 1436).

33) O. 1760—75. Lysrød kalksten, 180 × 101 cm, med udslidte reliefversalindskrifter i tre bladovale, i den øverste ses en fremstilling af de afdøde. I stenens øvre hjørner stående, kjortelklædte engle, i de nedre englehoveder. Fra samme værksted som nr. 32 m.fl. Øst for våbenhusdøren.

34) (Fig. 25). O. 1767. Niels Jørgensen, sømand, i sit 41. år indtrådt i ægteskab, der kun varede 5½ år, d. 1767, 52 år, 2 mdr. og 3 uger. Lysrød kalksten, 160 × 59 cm. Kirkegårdens nordøsthjørne.

35) O. 1771. »Commandör Peder Jørgensen Bundes af Sønder Boy«, d. 15. maj 1771, 67 år, og hustru Karen Peders, d. 2. juli 1763, 63 år, samt hans anden hustru Ellen Peders (!). Lysgrå kalksten, 209 × 69 cm, med reliefversaler i tre ovaler i laurbærbladramme (sml. nr. 32). Over den øverste oval den velsignende Kristus i skyer flankeret af to engle, i ovalen de nævnte afdøde og et barn samt formentlig den anden hustrus senere mand PMP (fig. 21). Under gravskriften indridset PTI. Kirkegårdens nordøsthjørne.

36) O. 1771. Niels Pedersen af Toftum, d. 29. aug. 1771, 78 år, og hustru Maren Nielskone, d. 2. jan. 1764, 67 år (6 sønner og 6 døtre). Lysgrå kalksten, 170 × 70 cm; tværskrift med reliefversaler. Over skriftfeltet Troen og Håbet (fig. 22), forneden i skriftfeltet det afdøde ægtepar over de 12 børn (fig. 12). Kirkegårdens nordøsthjørne.

37) O. 1772. Boedel Peders Konne af Twismarck, d. 4. aug. 1772. Lysbrun kalksten, 171 × 60 cm, med reliefversaler i bælte tværs over stenen. Under trælågen vest for kirken, uden for den egentlige kirkegårdslåge.

38) O. 1775. Jens Nielsen Hølem, f. 4. aug. 1734, d. [ZU, og hustru Maren Jens Hol..., f. 1. maj 1742, d. CZH. Peder Jensen Holm, f. 15. febr. 1775, d. 15. marts 1775. Mette Kiestine Jensdatter, f. 24. juni 1779, d. 31. aug. 1779. Mette Kie..., f. 20. juni 1782, d. 1. (?) aug. 1782. Lysrød kalksten, 136 × 78 cm, med reliefversaler. Øverst et felt med

V. Nordman 1923

Fig. 25. Rømø.

Gravsten nr. 34 over Niels Jørgensen,
død 1767 (p. 1439).

skriveskrift. Forneden ses skibet samt hustru og slægtninge, der vinker farvel (fig. 26). Kirkegårdens nordøsthjørne.

42) O. 1844. »Controlleur« N. Hall, f. 3. jan. 1770, d. 22. maj 1844, og hustru Dorothea Sophia Hall, f. Henningsen, f. 4. maj 1775, gift 18. maj 1792 (12 døtre og een søn), d. 1. jan. 1839. Lysgrå kalksten, 125 × 52 cm, med fordybet, hvidmalet skriveskrift. På kirkegården syd for koret.

Begravelse. Kolonibestyrer Jonas Lillianschiold de Svanenhjelm, d. 1801. 1 skibet.

relief af ægteparret med fem døtre og en søn, samt ved siden af denne et uudhugget felt beregnet til senere døde (fig. 23). Fire engle omkring gravskriften. Kirkegårdens nordøsthjørne.

39) O. 1777. Niels Jensen Bleeg af Ko[ng]s-mark, d. 11. april 1777, 24 år. Lysgrå kalksten, 151 × 98 cm, med reliefversaler i stor oval; i de øvre hjørner engle flankerende englehoved, i de nedre englehoveder. I kirkegårdens østre indgang.

40) O. 1777. Grees Jørgensen af Heede, d. 6. sept. 1777, 27 år. Lysbrun kalksten, 140 × 95 cm, med reliefversaler i laurbærblad-indrammet buetfelt, der på midten buer ind efter. Over gravskriften relief af afdøde mellem bladværk. I de to øvre hjørner engle flankerende den opstandne Kristus, i de nedre englehoveder. Kirkegårdens nordøsthjørne.

41) O. 1783. »Commandoer Matthis Sørensen Schouw«, d. 3. sept. 1783, 45 år, siden sit 28. år gift i 17 år med Maren Niels Doter (een søn og tre døtre). »Fra Hamburg til Grønland ieg 21 Reiser for Comand. har giort med Skibed Swanen, hvor Gud mig altid løkkelig har ført. Min Soefart er nu endt, mit Skib i Haunen sendt, og Himlen er min Bolig, hvor ieg nu lever rolig«. Lysgrå kalksten, 173 × 116 cm, med reliefversaler og

KILDER OG HENVISNINGER

LA. Åbenrå. Rømø præstearkiv: Ba 1—2. (1628)—1899. Libri datici. — Ca. 1648—1791. Kirkeregnskabsbog. — Udtaget af pakken Bd 3, lægget 11 9, 1874—1914. Kirchliche Bau-sachen. — Tønder provstearkiv: 1648—1800. Kirkeregnskabsbog.—Lø-Mogeltønder kirke-visitatorium: 1871—79. Kirkevisitatorialsager fra Rømø sogn. —LA. Viborg. Ribe bispe-arkiv: Indberetninger. Kirkesyn og præstegårdssyn 1805—06. — Se i øvrigt arkivalier for Tønder provsti i almindelighed p. 932. — Præsteindberetning ved N. Hveysell 7. aug. 1809 (NM). — Chronik der Gemeinde Röm; ca. 1903 ff. (hovedsagelig afskrift efter E. Moritz, jfr. ndf.). — Kirkeklokkecirculære af 1918, besvaret 1922 (NM). — Museumsindberetnin-ger af S. A. Claudi-Hansen o. 1910, P. Kr. Andersen 1950 (istandsættelse af malerier) og 1954 (istandsæt, af altertavle) og Mogens Larsen 1956 (istandsæt, af inventar). — Under-søgelse og beskrivelse ved Elna Møller, Erik Moltke og Marie-Louise Jørgensen 1955.

Haupt II, 603 f. — Eduard Moritz: Die Nordseeinsel Röm, Hamburg 1903, p. 127—35.
 — Thade Petersen: Rømø, i SJyAarb. 1906, p. 72-84. — Rasmus Jørgensen, i Den nordslesvigske Kirke (red. af H. Hejselbjerg Paulsen) II, 1948, p. 134—39.

¹ SJyAarb. 1941, p. 3. ² Jfr. Trap p. 345. ³ Ang. stridigheder vedr. jus patronatus, se Moritz p. 127 f. og Thade Petersen p. 72 f. ⁴ Kronens Skøder II, 110, 513; jfr. P. Kr. Iversen, i SJyAarb. 1942, p. 59, 61. ⁵ LA. Åbenrå. Lø og Møgeltønder hrdr.s provstearkiv: 1823—74. Synsprotokoller for Lø og Møgeltønder hrdr.s provsti. ⁶ SJyAarb. 1923, p. 314 f. ⁷ Jfr. SJyAarb. 1906, p. 72. ⁸ Fire vinduer, som rytterne udslog, repareres (LA. Åbenrå. Ribe bispearkiv: arkidiakonats kirkergsk. f. Lø og Møgeltønder m.fl. hrdr. 1554—1700). ⁹ Som værn mod sandflugten. I regnskaberne fra 1700'erne er der gentagne gange udgifter til »sadder« (græs- eller lyngtørv) eller grønne tørv (græstørv), som lægges omkring kirken og på kirkegården mod sandflugten (sml. bl.a. 1786, i Rømø præstearkiv: 1648—1791. Kirkeregnskabsbog). ¹⁰ LA. Viborg. Ribe bispearkiv: bispesager. Indkomne breve fra Ribe amts sdr. provsti 1813—65. ¹¹ Se f. eks. 1764, den store kørebros mellem kirken og præstegården (LA. Åbenrå. Ribe bispearkiv: arkidiakonats kirkergsk. f. Lø hrd. m.v. 1700—1809) og 1791, den gamle kørebros ved kirken (Tønder provstearkiv: 1648—1800. Kirkeregnskabsbog). ¹² Moritz p. 134. ¹³ Tønder provstearkiv: 1648—1800. Kirkeregnskabsbog. ¹⁴ En meget usikker lodfuge over den nævnte dørs østkarm er foreløbig det eneste indicium for en forlængelse. ¹⁵ Den relativt ringe murtykkelse tyder på, at bygningsafsnittet er af gotisk oprindelse. ¹⁶ 1727 omtales »den lave kirke« (Rømø præstearkiv: 1648 1791. Kirkeregnskabsbog), hvilket i alle andre tilfælde refererer til koret i modsætning til det højere skib. ¹⁷ 1751 siges, at tårnet må repareres, så det ikke falder ned i storm og vejrlig; se SJyAarb. 1941, p. 36. ¹⁸ Note 6 og LA. Åbenrå. Ribe bispearkiv: arkidiakonats kirkergsk. f. Lø og Møgeltønder m.fl. hrdr. 1554—1700. ¹⁹ Denne tilbygning benævntes de første år den »ny kirke« eller den »nør kirke«; se henholdsvis 1655 og 1684. Sidstnævnte år blev der fyldt op ved kirken, som var »underblæst« (LA. Åbenrå. Ribe bispearkiv: arkidiakonats kirkergsk. f. Lø og Møgeltønder hrdr. 15 54—17 00). ²⁰ LA. Åbenrå. Ribe bispearkiv: arkidiakonats kirkergsk. f. Lø hrd. m.v. 1700—1809. ²¹ Rømø præstearkiv: 1648—1791. Kirkeregnskabsbog. ²² Rømø præstearkiv: (1628)—1899. Libri datici (under 1855) samt note 5 (under 1857 ff.) samt R. Jørgensen, i Den nordslesvigske Kirke, p. 136. ²³ De »2de Velvinger«, som dette år blev erstattet med to nye bjælker af fyr (note 21), må have været arkader til de to »kviste«. ²⁴ LA. Åbenrå. Ribe bispearkiv: korrespondancesager fra Møgeltønder hrd. 1583—1812. ²⁵ Graver Charl. Hansen 1955. ²⁶ LA. Åbenrå. Ribe bispearkiv: arkidiakonats kirkergsk. f. Lø og Møgeltønder hrdr. 1554—1700. ²⁷ Se herom p. 1017 note 33. ²⁸ Ved sidste restaurering fjernedes et nyere kors af metal fra venstre hånd. ²⁹ Kæden kan næppe opfattes som en ankerkæde. ³⁰ Ved fjernelsen af et skab, »der var opbygget bag paa Tavlen«, fremkom en (nu opmalet) indskrift: »Taulen er bekostet af Meenigheden, oc gafue dertil Hr. Søren Aagaard, Sogneprest, Bernt Iensen, kong. May. toldbetiente Torben Svensen oc Peder Iensen, tvis, Kircheverger, Peder Christensen, Niels fedd[ter]sen, Peder Andersen, Iørgen Nielsen, dertil oc Hanss —, Peder Pedersen, Karn Christens[do]tter, Niels Pedersen, hans Andersen, tuis, Peder L. Christensen yngre, Jens Christensen, Peder Christensen smid, Christen Iefversen [el. Iespersen] Smid, Niels Christensen, tvis, Peder Nielsen, tviss, Niels Pedersen Ifre, Iørgen Pedersen, Østerby«. Efter hvert personnavn har det beløb stået, som vedkommende har givet; nu for størstedelen forsvundet — kun opmalet i et par tilfælde. ³¹ LA. Åbenrå. Ribe bispearkiv: arkidiakonats kirkergsk. f. Lø hrd. 1810—49. ³² Nota fra D. Thyssen i Ballum (note 31); se familien Thyssen Mikkelsen i Ballum, hos S. Schoubye, i Arv og Eje 1958, p. 95. ³³ LA. Åbenrå. Tønder provstearkiv: ang. kirkebygninger og deres inventar 1879—1920. ³⁴ Erwin Hintze: Norddeutsche Zinngiesser, Lübeck 1923, nr. 91. ³⁵ Moritz p. 135. ³⁶ Sml. Den nordslesvigske Kirke, p. 136. ³⁷ 1751—52 nævnes, at »loftet«

over den nor kvist havde 42 sæder (samt et ubetalt) (note 21). ³⁸ Moritz p. 134, H. Henningsen: Kirkeskibe, 1950, p. 152. ³⁹ Henningsen p. 156 og 165. ⁴⁰ Rømø præste-arkiv: (1628)—1899. Libri datici. ⁴¹ Rose Harder: Huthalter in der Kirche zu Kirkeby auf Röm, i Die Heimat IL, 1939, p. 168 f., med tegninger og beskrivelse af fem hatteknager. ⁴² Den nordslesvigske Kirke, p. 137. ⁴³ Manuskript i privateje.

L. L. 1955

Fig. 26. Rømø. Detalje
fra gravsten nr. 41 over Matthis Sørensen
Schouw, død 1783 (p. 1440).